

De hyperkapitalistische leugenmaatschappij

Een bron voor vrijheid, populisme, sentiment, hufferigheid en boze burgers

Fons Elemans

Inleiding

In 1776 verwoordde Adam Smith in *The Wealth of Nations* op treffende wijze de grondslag van de liberale economie: 'Het is niet van de goedgezindheid van de slager, de brouwer of de bakker dat we ons diner verwachten, maar van hun achting voor hun eigenbelang.' De achting voor het eigen belang is doorgeschoten onder invloed van het systeem van vrijemarkteconomie, een terugtrekkende overheid en de massamediale nadruk op autonomie, zelfbeschikking en beleving.

In het hyperkapitalisme draaide alles om de buitenkant. Niet de antecedenten, de intrinsieke kwaliteit of duurzaamheid, maar het imago, de branding van het product, of het nu een bankstel of een bancaire product is, bepaalt uiteindelijk de prijs². In combinatie met het moderne Newtoniaanse wereldbeeld waarin alles alleen nog in rationale en economische termen wordt gezien³, en gefaciliteerd door de hyperige media en IT-ontwikkelingen, vormt het een voedingsbodem voor het huidige populisme, sentiment en ressentiment, een gebrek aan onderlinge verbondenheid alsmede voor de boosheid en de agressie van veel burgers tegen de gevestigde orde en alles wat daarmee geassocieerd wordt.

De leugen

In de postindustriële kapitalistische vrijemarkteconomie van productie en massamediaal gestimuleerde consumptiezucht vuren producenten en dienstverleners in een voortdurend onderlinge concurrentiestrijd via verschillende media een onophoudelijke stroom verleidelijke, op de onderbuik gerichte, manipulatieve, onvolledige, oppervlakkige, stereotiepe, leugenachtige (lees: populistische) informatie op burgers af om hen tot koop van een product of het afnemen van een dienst te verleiden. Veelal gaat dit gepaard met onzichtbare verkooptechnieken die deels aangrijpen op onbewuste keuzeprocessen van burgers^{4,5}. Als producten of diensten niet voldoen aan de gewekte verwachtingen of als deze eenvoudigweg ondeugdelijk zijn, worden burgers geconfronteerd met de volgende leugen; zij worden niet gehoord en niet geholpen, lopen stuk op pr- en communicatieadviseurs of zij worden naar een telefonische helpdesk geloodst waar zij na minutenlang wachten op eigen kosten, door een in gesprekstechnieken getrainde persoon op vriendelijke wijze niet geholpen worden.

Kwalijke rol politiek

Politici zijn zich hiervan bewust. Zij staan erbij, kijken ernaar, maar doen niets. Sterker, de overheid, de liberalen voorop, stelt dat burgers mans (lees: competent) genoeg zijn om er bij geschillen over producten en diensten samen met producenten en dienstverleners uit te komen. Dat zijn dan dezelfde producenten en dienstverleners die zich hebben bekwaamd om met verkooptechnieken, zo u wilt leugens, burgers te verleiden om te kopen of een dienst af te nemen.

Dat is – ik druk mij voorzichtig uit – onsociaal. Maar de huidige regering doet er met het wetsvoorstel ‘Verhoging Griffierechten’ nog een schepje boven op. Als het wetsvoorstel, dat in november vorig jaar naar de Tweede Kamer is gezonden, door het parlement wordt aangenomen dan zal het voor veel burgers fors duurder worden om bij een geschil de gang naar de rechter te maken⁶. De regering vindt dat kennelijk geen probleem: in de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel wordt namelijk opgemerkt dat een deel van de beoogde bezuiniging van 240 miljoen euro wordt gerealiseerd doordat veel mensen vanwege de verhoging van de griffierechten ervan af zullen zien om naar de rechter te stappen⁷. Grote institutionele partijen en organisaties waartegen burgers zouden willen procederen, kunnen hierdoor makkelijk weggelaten worden. Ook met het oog op de diverse zakelijke banden en vormen van ‘capture’ tussen overheid en markt⁸ is dit fnuikend voor (sociale) rechtvaardigheid en voor het vertrouwen van burgers in de overheid. Oppositie en PVV, bent u er nog?

Burgers verwachten een betrouwbare overheid die het algemeen belang dient en bij onrecht voor hen opkomt. Zij zien echter dat de politiek hen willens en wetens in de steek laat en zelf ook nogal eens liegt en dubbele boodschappen afgeeft. Jack de Vries schreef vorig jaar september in zijn wekelijkse column in *HP De Tijd* dat de politicus qua beroepsimago ver onder die van de gemiddelde autoverkoper scoort⁹. Wat te denken van voormalig premier Jan Peter Balkenende, die in het begin van het vorige decennium in Nederland

burgers opriep tot normen en waarden terwijl hij ondertussen zelf leiding gaf aan kabinetten in een tijd van voortgaande liberalisering en een terugtrekkende overheid? Daarmee gaf hij, waarschijnlijk onbedoeld, de verhuftering van de maatschappij een impuls; stel je voor dat ouders tegen hun kind zeggen dat hij niet mag vloeken terwijl die ouders dat zelf met de regelmaat van de klok doen? Veel burgers denken: als zij dat kunnen doen waarom ik dan niet? Het is hét recept voor verhuftering van de maatschappij.

Hufteren en boze burgers

Hufteren en mensen die zich zo gedragen, gedijen het best in de hiervoor geschetste context¹⁰. Beter dan rechtgeaarde burgers zullen zij in de vrijemarkteconomie van concurrentie in staat zijn burgers met halve waarheden of klinkklare leugens te verleiden om dat ene product te kopen of die ene dienst af te nemen. Met eerlijkheid kom je er niet en is het een kwestie van overleven. Je bent suf of niet flitsend genoeg als je niet past in de door de kapitalistische vrijemarkteconomie gestimuleerde massamediale verleidelijke, korte, oppervlakkige, overdreven, stereotiepe, geseksualiseerde boodschappen en beelden.

Als je daarbij in ogenschouw neemt dat we leven in een maatschappij waarin cultureel en politiek de idee wordt bevestigd dat kunnen consumeren en materieel bezit de kern van succes en een goed leven uitmaakt, is het niet vreemd dat hufterigheid en (patsen met) materieel bezit gelijk staan aan succes. Het weloverwogen beschouwen van zaken vanuit verschillende invalshoeken bijvoorbeeld valt buiten deze context. Nuance krijg je niet in een quote van een minuut. Debat dat verschillen uitvergroot en dat gericht is op winnen en verliezen, op ‘oneliners’ en op het onderuithalen van tegenstanders met debatteertrucs doet het daarentegen goed¹¹.

Maar ondanks dat of misschien wel omdat veel mensen vanwege de angst voor interpersoonlijke afwijzing en uitsluiting van een groep¹² geneigd zijn om zich aan te passen aan hun

omgeving, sociale normen invloedrijk zijn¹³ en veel mensen geneigd zijn sociale conventies en consensus te zoeken¹⁴, laat ondertussen de gevolgen voor de gemoedstoestand van veel burgers zich raden: zij raken gefrustreerd, worden boos en reageren zich, gestimuleerd door de hang naar autonomie en zelfbeschikking, ieder op zijn eigen manier af op alles wat met gevestigde orde wordt geassocieerd, leugenachtig is en tegelijkertijd de hang naar autonomie en zelfbeschikking bedreigt.

Zo zijn er mensen die agressief reageren op hulpdiensten. Anderen stemmen bij de verkiezing van de Gouden Televizerring op Voetbal International, met andere woorden: vóór echtheid, tegen het format en tegen de gevestigde orde of elite. Weer anderen doen niets, maar voelen wel onbehagen. Bij politieke verkiezingen stemmen velen op iemand die boos is op en boos doet tegen de gevestigde politieke orde. Geert Wilders heeft in het politieke discours hieraan handen en voeten gegeven. Hij is de vleesgeworden en politieke representant van de boosheid bij veel burgers, de boosheid die het gevolg is van de hiervoor geschetste politieke, sociaal-maatschappelijke, economische collusie. Langs deze lijn geredeneerd spreekt het voor zich dat als een politicus boos reageert op Wilders en hem op ondeugdelijke gronden wegzet als racist of populist, averechts effect sorteert: boze burgers worden alleen maar bozer en de politicus die in de ogen van burgers hen in de steek heeft gelaten wordt nog arroganter, respectlozer en irritanter gevonden dan daarvoor. Omdat Wilders de boosheid van veel burgers in woord en gebaar onderkent en erkent en omdat hij de gevestigde orde in het hol van de leeuw aanpakt, zal bovendien de populariteit van de figuur Wilders juist stijgen. Dit lijkt het politieke establishment te ontgaan.

Verantwoordelijk zonder verantwoordelijkheid

Een in de psychologie bekend verschijnsel is dat boosheid en haat voortkomen uit angst. Paul Tang schreef daarover in het themanum-

mer 'In naam van het volk' van *De Groene Amsterdammer* van november 2011 dat het is alsof mensen door het wegvallen van traditionele verbanden onzekerder dan ooit zijn over hun positie in de samenleving, mede omdat die positie hun eigen verantwoordelijkheid is geworden¹⁵.

Schrijver en voormalig gevangenisarts / psychiater Theodore Dalrymple stelt dat de westerse verzorgingsstaat en het gegeven dat aan jongere generaties bij de opvoeding thuis en op school te weinig grenzen zijn gesteld, ervoor heeft gezorgd dat individuen zich minder verantwoordelijk zijn gaan voelen voor hun eigen daden¹⁶. Als de visie van Tang en Dalrymple worden samengevoegd, dan is de positie van het individu zijn eigen verantwoordelijkheid geworden, terwijl het individu zich minder verantwoordelijk is gaan voelen voor zijn daden.

Eenzijds is het op zijn minst een verwarrende situatie voor individuen en daarmee een voedingsbodem voor angst. Anderzijds creëert het in samenhang met een gebrek aan cultureel verankerde en gemeenschappelijk gevoelde normen en waarden, een gebrek aan morele onderlinge verbondenheid en verdraagzaamheid, vooral als de mening van de een afwijkt van die van de ander. Door de nadruk van de commerciële massacultuur op het primaat van autonomie, zelfbeschikking en de individuele belevingswereld creëert het bovendien een context waarin egoïstisch en hufferig gedrag kan ontstaan. In deze context leven individuen namelijk hun eigen leven, gedreven door hun eigen driften, uitgaande van hun eigen beleving, niet begrensd door cultureel verankerde en gemeenschappelijk gevoelde normen en waarden. Daarmee zijn zij overigens een gewillig doelwit voor producenten die hun marketingstrategieën richten op die driften c.q. de onderbuik en beleving. En zo is de cirkel rond. Terzijde vraag ik mij af hoe het voor iemand met een andere dan de Nederlandse culturele achtergrond is als hem wordt gevraagd om zich aan de hiervoor geschetste context aan te passen.

De politiek kan niet blijven toekijken

Angst is een slechte raadgever en kan niet onbehandeld blijven. Het moge duidelijk zijn dat populisme geen ding is zoals een tafel, maar ontstaat onder bepaalde omstandigheden. Het is daarmee een symptoom van de tijd. Zo bezien is Wilders niet de oorzaak van het huidige populisme en de heersende onvrede.

Wilders confronteert juist politici met de bijdrage die zij leveren aan de factoren waarin populisme kan bestaan en aan het instandhouden daarvan.

Als de Jef Koons van de Nederlandse politiek ontmaskert Wilders de leugen en geeft daarmee een belangrijk politiek en sociaal-maatschappelijk signaal af. Hij geeft burgers de zekerheid dat hun onvrede bij het politieke establishment terechtkomt. Maar het politieke establishment doet Wilders externaliserend,¹⁷ zonder deugdelijke motivatie en nogal eens op populistische wijze af als rechts populist, racist en fascist. Ook het huidige kabinet vat de oorsprong van de onvrede bij veel burgers niet: zij wijt de onvrede aan de ontzuiling en het doorgeslagen individu dat jarenlang is voorgehouden dat het autonoom en zelfbeschikkend is en (daardoor) te hoge verwachtingen van de overheid heeft¹⁸.

Hoewel signaleren en ontmaskeren van de leugen het probleem niet oplossen, is het een belangrijke fase op weg naar een oplossing. Met deze wetenschap moeten de politiek gevestigde orde, de raden van bestuur van producenten en dienstverleners en de beleidsmakers in medialand iets doen, want inmiddels houden politiek, burgers, producenten, dienstverleners en veel media elkaar in populisme gevangen. Mij dunkt dat van de omzegtgedreven media¹⁹, producenten en dienstverleners geen zelfreinigend vermogen is te verwachten. De politiek is aan zet.

Verlichtingsdenken brengt geen verlichting

Frits Bolkestein stelt in zijn recent verschenen boek *De intellectuele Verleiding* dat de

regeringspolitiek een appel moet doen op het verlichte eigenbelang en moet streven naar een *aurea mediocritas*, die engel noch beest is. Er is op zichzelf veel te zeggen voor het standpunt dat de mens niet zozeer een goedbedoelende *homo ludens* is, maar eerder een *homo economicus*, die kosten en baten van zijn handelingen en besluiten afweegt volgens een utilitaristisch model²⁰. Maar in de huidige neoliberale hyperkapitalistische context is dit een *contractio in terminis*.

Door een terugtrekkende overheid en een gebrek aan cultureel verankerde en collectief gevoelde normen en waarden knutselt een meerderheid aan individuen namelijk in de hang naar autonomie en zelfbeschikking zijn eigen normen en waarden in elkaar. Individen hebben primair alleen oog voor hun eigen belang, desgewenst ten koste van een ander zonder dat zij zich verbonden voelen met de ander. In de woorden van Bas Heijne: 'Wanneer er geen begrijpelijke relatie meer is tussen wat zich in het individu afspeelt en de wereld daarbuiten, gaat er iets essentieels verloren. Waar geen gemeenschappelijke taal meer is kan ook geen gemeenschap zijn²¹. Heijne stelt voorts dat 'wanneer iedereen zich terugtrekt in zijn eigen wereld en zich louter bedient van een hoogstpersoonlijke brabbeltaal waarin zijn contact met God vorm krijgt, wanneer iedereen zich terugtrekt in zijn persoonlijke belevingswereld, dan is contact tussen mensen onderling onmogelijk geworden, dan kunnen mensen alleen nog langs elkaar spreken.' Volgens Theodore Dalrymple waren de onlusten in Engeland na de dood van Mark Duggan symptomatisch voor een maatschappij die snel uiteenvalt, voor een volk dat geen leiders en geen volgelingen telt, maar enkel nog egoïsten. Mensen willen het voor het zeggen hebben terwijl zij niet willen dat anderen bepalen wat zij moeten doen.

Als ik Job Cohen goed begrijp, wordt het bindmiddel tussen mensen gevormd door de kernwaarden van onze samenleving zoals deze zijn vastgelegd in de grondwet en het wetboek van Strafrecht. In tijden van globalisering en immigratie is het namelijk onmogelijk om nog een algemeen gedeelde identiteit te koesteren, aldus Cohen.

De redenering is op zichzelf logisch, maar is in mijn ogen praktisch onhoudbaar op grond van het enkele feit dat de meeste nieuwkomers de kernwaarden van onze samenleving zoals deze zijn vastgelegd in de grondwet en het wetboek van Strafrecht niet kennen. Bovendien kunnen wetten op zichzelf onmogelijk mensen binden noch burgers binden aan de overheid. Zeker niet in een commerciële massacultuur waarin de nadruk ligt op autonomie, zelfbeschikking en de individuele belevingswereld.

Morele verbondenheid

In zijn boek *Voorbij het dikke-ik* dat zijn eerste druk in 2003 beleefde, gaat Harry Kunneman uitvoerig in op het thema van onderlinge verbondenheid tussen mensen en groepen mensen. Hij schrijft onder meer dat de consumptieve en stereotiepe massamediaal getoonde verleidingen alsmede de druk om productief te zijn, in combinatie met de technologische beheersingsmacht waarin alles alleen nog in rationale en economische termen wordt gezien, alle realiteiten die daarin niet passen in de mens worden weggedrukt. De realiteiten die volgens Kunneman worden weggedrukt, zijn onder meer morele en existentiële vragen rond eindigheid, verlies, omgaan met ziekte, onrecht, uitsluiting, angst, hoe bevredig ik mijn lusten terwijl ik rekening houd met de wensen en grenzen van een ander, enzovoort. Omdat deze realiteiten horen bij het mens-zijn leidt het structureel weggedrukt daarvan bij velen tot frustratie; terwijl de massamedia het beeld tonen dat alles om het individu c.q. het IK draait, voelen velen dat dit de facto niet zo is. De Vlaamse auteur Jeroen Olyslaegers illustreert dit thema in zijn roman *Wij* op treffende wijze met de uitspraak van het personage Nicole²². Vrij vertaald zegt zij: als we het over 'Wij' hebben, gaat het in feite om de oppervlakkige gij dat een afspiegeling is van het hyperkapitalistische vooruitgangsperspectief. De 'gij' dat zich slechts verbonden weet met andere gij's door de hyperkapitalistische machinaal geconstrueerde hypes en trendy producten die wij niet werkelijk nodig hebben.

Volgens Kunneman ligt in het omgaan van het individu met morele en existentiële vragen de sleutel tot het moreel verbonden voelen met andere mensen en groepen. Omgaan met morele en existentiële vragen confronteert het individu namelijk met zijn eigen kwetsbaarheid en zijn menselijk onvermogen en aldus met de kwetsbaarheid en het onvermogen van de ander. Dit is het perspectief waarin het IK zich op moreel, ethisch en existentieel niveau verbonden kan voelen met andere IK-en. Zo kunnen mensen zich bijvoorbeeld samen ergens verantwoordelijk voor gaan voelen.

De opvatting van Frits Bolkestein dat de politiek zich in mindere mate om de emoties van de mens moet bekommeren²³ is – zoals uit het voorgaande moge blijken – in de huidige tijd evenmin houdbaar. Want met rede, prudentie, stringenter wetgeving en een appel op het verlichte eigenbelang verdrijf je de leugen binnen de huidige maatschappij niet en blijft het ongenoegen, de boosheid en de frustratie.

Kritisch humanistisch Verlichtingsdenken

Met het benoemen van het probleem komt de oplossing in beeld. Met relatief eenvoudige ingrepen kan de frustratie en de boosheid bij veel burgers worden weggenomen en de gemeenschappelijke taal waarover Heijne schrijft worden gecreëerd. Tegelijkertijd wordt langs de lijn van het kritisch humanisme van Kunneman de onderlinge morele betrokkenheid tussen mensen en groepen gestimuleerd, zonder dat dit ten koste gaat van de consumptieve verworvenheden en democratische vrijheden van het individu. Aldus kan worden voorkomen dat het sentiment in de samenleving doorslaat in ressentiment dat vervolgens in de politiek via mensen met kwade bedoelingen zijn weg zoekt.

Naar mijn oordeel sluiten het kritisch humanisme volgens Kunneman en het verlichtingsdenken zoals Bolkestein dat voorstelt elkaar dus niet uit, maar bieden zij in onderlinge samenhang juist een nieuw kapitalistisch vooruitgangsperspectief. In hun onderlinge

samenhang gaan welvaart, normen van professioneel handelen en doelmatigheidsoverwegingen hand in hand met culturele hulpbronnen waaronder cultureel verankerde normen en waarden, wederzijds respect, onderlinge verbondenheid, eerlijkheid en persoonlijke levenskunst (wat wil ik echt, hoe ga ik om met onzekerheden, angst, mensen die anders zijn dan ik, enzovoort). Hier – en niet volgens het verlichtingsdenken zoals Bolkestein dat voorstelt – ontstaat het perspectief waarin de individuele kosten- en batenafweging van handelingen en besluiten pas echt een constructieve bijdrage levert aan het geheel. Waar individuen een gemeenschappelijke taal gaan spreken en existentiële en morele leerprocessen ontstaan, zullen mensen bewogen worden door het lot van anderen en geïnspireerd raken door vormen van samenwerking en professioneel handelen die ook in morele zin betekenisvol zijn²⁴.

Een stap in de goede richting is dat de Nationale ombudsman samen met de gemeentelijke ombudsmannen op 1 januari 2012 nieuwe behoorlijkheidsnormen in gebruik heeft genomen die overheidsinstanties kunnen gebruiken bij bijvoorbeeld het ontwikkelen en toepassen van beleid. Volgens die normen is een behoorlijke overheid een overheid die open, duidelijk, respectvol, betrokken, oplossingsgericht, eerlijk en betrouwbaar is. Deze normen zijn vertaald in 22 vereisten waaraan een behoorlijke overheid moet voldoen. Voor de ombudsmannen zijn de 22 vereisten bedoeld als toetsingskader bij de beoordeling van klachten van burgers die menen dat de overheid hen niet volgens deze vereisten heeft behandeld²⁵. Het is echter de vraag of de overheid zich hiervan iets aantrekt. Volgens Nationale ombudsman Alex Brenninkmeijer zijn er namelijk tekenen die er op lijken te wijzen dat wij op weg zijn van een trias politica via een duas politica naar een unitas politica waarbij het politiek bestuur in Nederland steeds minder tegenspraak veelt en tegenstemmen in ons constitutioneel bestel weert²⁶. Brenninkmeijer wijst er in zijn opiniestuk ook op dat de tegenmacht die deze macht oproept, onvermijdelijk extraconstitutioneel, zijn weg zal zoeken indien de unitas

politica onvoldoende ruimte geeft voor deze tegenmacht. Hij vraagt zich af of *Occupy* en het populisme hiervan voorbodes zijn. In ieder geval worden burgers enerzijds verantwoordelijk gemaakt, terwijl zij anderzijds niet daadwerkelijk verantwoordelijkheid hebben. Het kabinetsstreven naar een compactere overheid en het versterken en verruimen van betrokken burgerschap door het stimuleren van betrokkenheid en verantwoordelijkheid van burgers en maatschappelijke organisaties bij hun omgeving (lees: de inrichting en leefbaarheid van hun locale omgeving), is op zichzelf niet slecht, maar zal de frustratie en de boosheid bij burgers niet wegnemen omdat het de oorzaak daarvan niet wegneemt. Daarbij komt dat het kabinetsstreven erop gericht is om de betrokkenheid van burgers enkel bij hun buurt te bevorderen en niet ook bij de overheid.

De context die gevormd wordt door de hyperkapitalistische leugenmaatschappij, het door Brenninkmeijer geschetste beeld en de houding van het politieke establishment creëert een markt voor politieke partijen die zich bekommeren om de frustratie en de boosheid die bij veel burgers leeft.

'Markt' voor politieke partijen

Hoewel de financiële markten, het kapitaalverkeer en investeerders de feitelijke macht hebben is de politiek naar mijn oordeel minder machteloos dan de Poolse socioloog Zygmunt Bauman in *de Volkskrant* van 4 februari 2012 veronderstelt. Volgens Zygmunt heeft de politiek de greep op burgers verloren waardoor burgers zich machteloos voelen: 'Premiers en presidenten nemen beslissingen, maar hebben geen macht. Zelfs de Verenigde Staten zijn afhankelijk van de financiële markten, het kapitaalverkeer en van investeerders. Tegelijkertijd zijn er geen instituties die de grote vraagstukken van onze tijd kunnen oplossen. We leven in chronische onzekerheid terwijl we onwetend zijn; wat gaat er gebeuren?' De grote vraag van vandaag is volgens Zygmunt echter niet: wat moet er gebeuren? Maar eerder: wie moet het doen?

Naar mijn oordeel is de politiek aan zet. Maar de politiek kan pas een tegenmacht vormen tegen financiële markten, het kapitaalverkeer en investeerders als zij greep op de samenleving krijgt. Dat kan zij bereiken als zij kritiek durft te uiten op de negatieve uitwassen van de post-industriële hyperkapitalistische vrije-markteconomie en de rol benoemt die zij daarbij zelf heeft gespeeld. Als hoeder van het algemeen belang zal de overheid zich daarnaast moeten gaan manifesteren als de partij die spelregels oplegt. Tevens dient de politiek prudent en met rede de boosheid van burgers te erkennen en serieus te nemen opdat het sentiment in de maatschappij niet (verder) aanwakkert. Voorts dient de politiek de omstandigheden te creëren waarin burgers daadwerkelijk verantwoordelijkheid hebben. De politieke gevestigde orde zal dan wel de wanpraktijken van producenten en dienstverleners moeten benoemen en openlijk moeten afkeuren. Daarnaast dient zij burgers actief te ondersteunen als zij met deze wanpraktijken worden geconfronteerd.

De overheid dient, naast tv-programma's als *Tros Radar*, *Opgelicht* en *Alberto Stegeman*, bij onrecht op te komen voor burgers in plaats van hen te verwijzen naar de producenten en dienstverleners en als dat tot niets leidt, te verwijzen naar de rechter. De politiek dient te staan voor eerlijkheid en kwaliteit in plaats van leugens en kwantiteit.

Zij zal burgers en vooral ook jongeren – zonder te pampieren – competent moeten maken opdat zij de leugens en manipulatieve boodschappen van producenten, dienstverleners en de diverse media herkennen en daar effectief mee om kunnen gaan. In combinatie met het competent maken van burgers kunnen burgers pas dan de verantwoordelijkheid dragen die de huidige maatschappijvorm van hen verlangt. Bovendien zal de afstand tussen politiek en burgers worden verkleind en het vertrouwen in de overheid toenemen. Zij dient zich ook in te zetten voor een seculiere openbare ruimte waarin een gemeenschappelijke 'taal' wordt gesproken met de nadruk op samen leven. De politiek dient zich voorts in te zetten voor culturele vormen van begrenzing van agressie en de daarmee verbonden culturele verankering

van normen en waarden, en voor stringentere wetgeving ten aanzien van onder meer zedendelicten en verkeersmisdrijven door alcoholmisbruik.

Zij dient niet alleen normen en waarden te prediken maar dient zich daar ook naar te gedragen en daar naar te handelen, bijvoorbeeld door klokkenluiders bij wet te beschermen. Zij moet de enorme hypotheekschuld niet afwentelen op huizenbezitters, maar de veroorzakers van de hoge huizenprijzen en de hypotheekschuld aanpakken, waaronder grondspeculanten²⁷, gemeenten²⁸, slinkse assurantietussenpersonen en (de financieel ingenieurs bij) banken en verzekeraars die tientallen riskante variaties op de aflossingsvrije hypotheek hebben bedacht en hebben verstrekt^{29,30,31}. Voor het juiste besef: assurantietussenpersonen ontvangen jaarlijks van banken en verzekeraars een flink deel van de door burgers jaarlijks ingelegde premie.

Op de keper beschouwd zijn deze maatregelen een operationalisering van de transculturele begrippen eerlijkheid, transparantie, duidelijkheid, rechtvaardigheid, betrokkenheid, verantwoordelijkheid en democratische vrijheid. Begrippen waar naar mijn oordeel ieder mens, ongeacht politieke kleur en culturele achtergrond, zich prettig bij kan voelen en er zijn voordeel mee doet.

Het is de balsem voor de onrustige ziel en tegelijkertijd het cement tussen de door de Poolse socioloog Zygmund Bauman bedoelde vrijheid en veiligheid, zonder dat het in de maatschappij levende sentiment wordt aangewakkerd en er gevaar is op een herhaling van de door Bauman in *de Volkskrant* van 4 februari 2012 aangehaalde Holocaust of andere ontsporingen.

De politieke partij die zich met deze visie als tegenpartij van het politieke establishment profileert, zal bij de volgende Tweede Kamer verkiezingen spekkoper zijn. Geert Wilders zal zijn toon kunnen matigen. Nu de hyperige media nog.

Fons Elemans is verzekeringsarts en beëdigd gerechtelijk deskundige in deze discipline. Hij is de oprichter van Remédis verzekeringsartsen: een onafhankelijk expertisecentrum dat op verzoek van rechtbanken en gerechtshoven onpar-

tijdige expertises verricht bij geschillen inzake complexe letselschadeclaims. Voor meer informatie, vgl. www.remedis.nl.

Noten

1. Bolkestein, F. (2011). *De intellectuele verleiding*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker. p. 45.
2. Houtem, H. van (2009). Geef niet alleen bankiers de schuld van de crisis. *NRC Opinie*, 20 maart.
3. Kunneman, H. (2009). *Voorbij het dikke-ik: Bouwstenen voor een kritisch humanisme (Deel1)*. 3^e druk. Humanistic University Press.
4. Zie onder meer: Cialdini, R.B. (2011). *Invloed*. Academic Service, en het seminar De Psychologie van het Overtuigen: <http://www.denkproducties.nl/assets/document/miniboekje-2011.pdf>
5. Vree, F. van (2010). Neuromarketing. *De Groene Amsterdammer*, 25 november. p. 19.
6. Zie bijvoorbeeld: Bauw, E., Dijk, F. van, Tulder, F. van (2012). De angel uit de kostendekkende griffierechten? *Nederlands Juristenblad*, 1, 6-13.
7. Tweede Kamer; vergaderjaar 2011-2012, 33 071, nr. 3, Memorie van Toelichting, 4 en 26 en verder.
8. Boot, A.W.A. (2011). Van luchtbel naar lobbycratie. *NRC Handelsblad*, 7 januari.
9. Vries, J. de (2011). Volksvermaak: De politiek kan het respect van de burger wel terugwinnen. *HP De Tijd*, 30 september, 13.
10. Nelissen, M. (2000). *De bril van Darwin: Op zoek naar de wortels van ons gedrag*. 9e druk. Lannoo.
11. Zie bijvoorbeeld: Geer, P. van der, Kroes, S. (2009). *Overtuigend debatteren*. Academic Service.
12. Buckley, K.E., Winkel, R.E., Leary, M.R. (2004). Emotional and behavioural responses to interpersonal rejection: Anger, sadness, hurt and aggression. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 14-28.
13. Zie bijvoorbeeld: Cialdini, R.B. (2007). *Influence: Science and practise* (5th edition). Boston: Pearson.
Marques, J.M., Abrams, D., McClintock, C.G. (z.j.). Being better by being right: Subjective Group dynamics and derogation if in-group deviants when generic norms are undermined. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 436-447.
14. Postmes, T. (2009). *Meerderheid Nederlanders laat zich de mond snoeren*. http://www.rug.nl/corporate/nieuws/opinie/2009/opinie09_09.
15. Tang, P. (2011). Nederland mort. *De Groene Amsterdammer*. 10 november, 11.
16. Dalrymple, T. (2011). *Door en door verwend: Kritiek op de sentimentele samenleving*. Nieuw Amsterdam.
17. Met externaliseren bedoel ik het zoeken van het probleem buiten je zelf vanwege een gebrek aan introspectief vermogen waarbij het eigen aandeel in het gesignaleerde probleem buiten beeld blijft.
18. Kabinetsreactie d.d. 23-09-2011 op het rapport *Vertrouwen op Democratie* van de Raad voor het openbaar bestuur, februari 2010.
19. Ik verwijs naar het tv-programma 'De Waan van de Dag' waarin Clairry Polak verschillende journalisten en programmamakers interviewt.
20. Het utilitarisme is een ethische stroming die de morele waarde van handelingen afweegt aan het nut (vandaar utilis) voor het geheel.
21. Heijne, B. (2010). *Moeten wij van elkaar houden? Het populisme ontleed*. Amsterdam: De Bezige Bij, 138.
22. Olyslaegers, J. (2009). *Wij*. Meulenhoff | Manteau.
23. Bolkestein (2011), 300-301.
24. Van Houtem (2009), 266.
25. *Behoorlijkheidswijzer Nationale ombudsman*. http://www.nationaleombudsman-nieuws.nl/sites/default/files/behoorlijkheidswijzer_dec_2011_1.pdf
26. Brenninkmeijer, A. (2012). Unitas politica. *Nederlands Juristenblad*, 20 januari. Afl. 3.

27. Speculatie drijft huizenprijs op (2005). *Eigen Huis Magazine*. Mei.
28. *Transparant gemeentelijk grondprijnsbeleid voor koopwoningen? Rapport van RIGO Research en Advies in opdracht van Vereniging Eigen Huis*. maart 2003.
29. *Kwaliteit advies en transparantie bij hypotheke*, AFM 2007. Bijvoorbeeld p. 3 punt 2 via http://www.afm.nl/layouts/afm/default.aspx~/media/files/rapport/2007/rapport_kwaliteit_advies_en_transparantie_bij_hypotheke_kort_011107.ashx.
30. Frederik, J. (2012). Twee keer dezelfde steen. *De Groene Amsterdammer*. 16 februari, 16-19.
31. Manen, J. van (2012). De lessen van de kredietcrisis zijn nog helemaal niet geleerd. *Het Financieele Dagblad*. 18 februari.